

AUTOREFERAT

1. **IMIĘ I NAZWISKO:** Elżbieta Kucharska-Dreiß
2. **POSIADANE DYPLOMY, STOPNIE NAUKOWE** – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej
 - **15.05.1991 magister filologii germańskiej** – tytuł uzyskany w Uniwersytecie Wrocławskim (Wydział Filologiczny); praca magisterska pt. „Anrede und Anschrift im Bereich drei ausgewählter Konfessionen: der evangelischen, der orthodoxen und der jüdischen. Eine soziolinguistische Konfrontativstudie“, napisana pod kierunkiem doc. dra hab. Eugeniusza Tomiczka;
 - **11.10.1994 doktor nauk humanistycznych** (językoznawstwo niemieckie) – stopień nadany uchwałą Rady Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego na podstawie rozprawy doktorskiej pt. „Zum Anredegebrauch in der deutschen und polnischen Epistolographie. Eine diachrone konfrontative Studie“. Promotorem w przewodzie doktorskim był dr hab. Eugeniusz Tomiczek, prof. nadzw. UW. Recenzentami w przewodzie doktorskim byli: prof. dr Ulrich Engel; dr hab. Gabriela Koniuszaniec, prof. nadzw. UAM; dr hab. Krzysztof Janikowski, prof. nadzw. UW.
3. **INFORMACJE O DOTYCHCZASOWYM ZATRUDNIENIU w jednostkach naukowych**
 - 1991–1994: asystent w Instytucie Filologii Germańskiej (Zakład Lingwistyki Stosowanej) Uniwersytetu Wrocławskiego;
 - 1994–do chwili obecnej: adiunkt w Instytucie Filologii Germańskiej (Zakład Lingwistyki Stosowanej) Uniwersytetu Wrocławskiego
4. **WSKAZANIE OSIĄGNIĘCIA wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):**
 - 4.1. **TYTUŁ OSIĄGNIĘCIA NAUKOWEGO:**
 - **monografia** „Der gepredigte Gott, linguistisch gesehen. Gottesbilder im Vergleich“ (Insingen 2013, wydanie drugie 2014)
 - 4.2. **PUBLIKACJE WCHODZĄCE W SKŁAD OSIĄGNIĘCIA NAUKOWEGO:**
MONOGRAFIA:
 1. Kucharska-Dreiß, Elżbieta (2013): Der gepredigte Gott, linguistisch gesehen. Gottesbilder im Vergleich (= Theolinguistica 6). Insingen: Akademische Verlags-offizin Bauer & Raspe, Edition Schneider & Weigel. 256 s.; wydanie drugie 2014.

4.3. OMÓWIENIE CELU NAUKOWEGO WW. PRAC I OSIĄGNIĘTYCH WYNIKÓW WRAZ Z OMÓWIENIEM ICH EWENTUALNEGO WYKORZYSTANIA

GENEZA I PODSTAWY TEORETYCZNE MONOGRAFII

Monografia „Der gepredigte Gott, linguistisch gesehen. Gottesbilder im Vergleich“, którą opublikowałam jako siódmy tom serii „Theolinguistica“ (Insingen 2013, wydanie drugie 2014), jest wynikiem

- mojego – trwającego już od wielu lat (por. punkt II.1 wykazu publikacji) – zainteresowania językiem religijnym, w szczególności zaś językiem kazań (por. członkostwo w ekumenicznej Arbeitsgemeinschaft für Homiletik, Würzburg/Niemcy), oraz
- mojej fascynacji teorią ECLET (Emergent Cyclical Levels of Existence Theory), którą dla potrzeb własnej pracy naukowej odkryłam stosunkowo niedawno, bo w 2010 r.

Monografia jest pierwszą próbą zastosowania teorii ECLET do badań nad obrazem (lub raczej: obrazami – w znaczeniu: konceptami) Boga, zawartymi we współczesnych kazaniach i ma charakter pracy interdyscyplinarnej: dla głębszego poznania wycinka komunikacji religijnej, którym się zajmuję, niezbędne stało się połączenie wiedzy z takich dziedzin, jak teologia (a zwłaszcza homiletyka), psychologia rozwojowa i językoznawstwo. Zamierzona aplikatywność prowadzonych przeze mnie badań powoduje, że mechanizmy, które leżą u podłoża moich rozstrzygnięć o charakterze językoznawczym, pełnią rolę służebną względem kwestii psychologicznych i homiletycznych, które eksponuję.

Twórcą teorii ECLET jest amerykański psycholog Clare W. Graves (1914–1986), który na podstawie wieloletnich badań ustalił, że rozwój człowieka (jako gatunku i jako jednostki) następuje według pewnego uniwersalnego schematu, który w tym miejscu mogę przedstawić jedynie w bardzo skróconej formie:

- Na pierwszym poziomie ludzkiej egzystencji priorytetem jest przeżycie (typowy dla tego poziomu dualizm brzmi: życie lub śmierć),
- na poziomie drugim istotne staje się poczucie bezpieczeństwa, gwarantowane przez wspólnotę (dualizm: wróg – nie-wróg),
- na trzecim człowiek odkrywa (i demonstrowa) własną siłę (dualizm: mocny – słaby),
- na czwartym docenia istnienie autorytetów i przepisów regulujących funkcjonowanie wspólnoty (dualizm: posłuszny – nieposłuszny),

- na piątym uczy się samodzielności i racjonalnego myślenia (dualizm: sukces – porażka),
- na szóstym kieruje się wrażliwością, zasadami tolerancji i równouprawnienia (dualizm: wrażliwy – niewrażliwy),
- na siódmym potrafi myśleć i działać kompleksowo, rozumie istotę i docenia znaczenie wcześniejszych poziomów (nie myśli dualistycznie).

Na co drugim poziomie (rozpoczynając od pierwszego) najważniejsza jest jednostka, na co drugim (rozpoczynając od drugiego) – wspólnota.

W trakcie badań Graves ustalił również, że osoby reprezentujące ten sam poziom rozwoju wyznają nie tylko zbliżone (podstawowe) przekonania i kierują się tymi samymi wartościami, ale również – jeśli reprezentują ten sam poziom rozwoju duchowego – w ten sam sposób wyobrażają sobie Boga/*sacrum*. Myśl tę rozwijają Marion Küstenmacher / Tilmann Haberer / Werner Tiki Küstenmacher w książce *Gott 9.0. Wohin unsere Gesellschaft spirituell wachsen wird* (2010), odpowiednio przedstawiając Boga/Jezusa jako żywiciela (poziom 1), jako maga i cudotwórcę (poziom 2), jako wojownika i zwycięzcę (poziom 3), jako władcę i sędziego (poziom 4), jako „innego“, np. rebelianta i wyzwoliciela (poziom 5), jako przyjaciela wszystkich ludzi (poziom 6) i jako nauczyciela nondualizmu (poziom 7); z konieczności wymieniam w tym miejscu jedynie przykładowe koncepty Boga, typowe dla danego poziomu; szczegółowe informacje na ten temat Czytelnik znajdzie w odnośnych rozdziałach monografii.

Pomijam w powyższym zestawieniu poziomy ósmy i dziewiąty, które – co prawda – w teorii ECLET zostały już nazwane i wstępnie opisane, wykształciły się jednak na tyle niedawno, że ich dogłębna i wyczerpująca charakterystyka (zwłaszcza jeśli chodzi o typowe dla tych poziomów koncepty Boga) nie jest jeszcze możliwa. Z tego samego powodu również analizy przeprowadzone przeze mnie w monografii skupiają się przede wszystkim wokół poziomów 1–7.

CEL MONOGRAFII

Celem monografii jest ukazanie znaczenia teorii ECLET (Emergent Cyclical Levels of Existence Theory) przede wszystkim dla praktyki kaznodziejskiej, ale i dla biblistyki. Spojrzenie przez pryzmat tej teorii na teksty kazań i leżące u ich podstaw perykopy biblije jest próbą wykorzystania możliwości, jakie daje współczesna nauka, w celu ułatwienia kaznodziei (z teologicznego punktu widzenia: Bogu/Jezusowi działającemu przez kaznodzieję) komunikacji ze słuchaczem, który jest odbiorcą Słowa Bożego w słowie ludzkim.

Praca jest studium pilotażowym, które rzuca nowe światło na kazanie jako na wydarzenie komunikacyjne, w którym koncepty Boga są pielęgnowane, interpretowane, poddawane krytycznej refleksji, aktualizowane i przekazywane słuchaczom. Nie oznacza to oczywiście, że w kazaniu chodzi wyłącznie o koncepty Boga, niemniej jednak chodzi również o nie. I to właśnie one są tym czynnikiem, który w znacznej mierze kształtuje relację człowieka do *sacrum*, do religii i religijności, do innych ludzi, do szeroko rozumianego otoczenia, ale również do samego siebie.

Zastosowanie modelu Gravesa (rozwiniętego przez Marion Küstenmacher, Tilmanna Haberera i Wenera Tiki Küstenmachera) do analizy kazań, a tym samym zaadaptowanie go do homiletyki i praktyki kaznodziejskiej, stanowi istotne uzupełnienie od dawna istniejących i praktykowanych przez Kościół form duszpasterstwa stanowego, środowiskowego etc. Ponadto monografia w nowatorski sposób wpisuje się w nurt wspólnych wysiłków podejmowanych przez specjalistów z dziedziny homiletyki, retoryki, komunikologii i językoznawstwa w celu dotarcia z ewangelicznym przekazem także do tzw. współczesnego słuchacza. Tyle tylko, że – jak się zdaje – kategoria „współczesny słuchacz” jest tak samo heterogeniczna jak kategoria „współczesny człowiek”. Tym samym jest ona w zasadzie bezużyteczna w badaniach nad recepcją i skutecznością kazania. Współcześni słuchacze – dla ułatwienia weźmy pod uwagę wyłącznie słuchaczy dorosłych – mogą bowiem (mimo przynależności do tej samej grupy wiekowej) reprezentować różne stopnie rozwoju spirytualnego: od mitycznych (poziomy 1–4) do mistycznego (poziom 7). Uwzględnienie dynamicznej koncepcji poziomów rozwoju religijnego (= poziomów świadomości religijnej) już na etapie przygotowywania kazania pozwoli zatem znacznie efektywniej dostosować przekaz kaznodziejski do możliwości, potrzeb i systemu wartości słuchacza, niż pozwalają na to względnie statyczne kryteria, stosowane powszechnie w praktyce duszpasterskiej, takie jak „wiek” (nabożeństwa dla dzieci, dla młodzieży, dla dorosłych), „płeć” (nauki stanowe dla kobiet i dla mężczyzn), „wykonywany zawód” (duszpasterstwo górników, rolników itd.) czy „przynależność środowiskowa” (duszpasterstwo harzerzy, młodzieży studenckiej itd.).

BUDOWA MONOGRAFII I OPIS JEJ KLUCZOWYCH ROZDZIAŁÓW

Monografia **składa się z dziewięciu rozdziałów**, przy czym rozdziały 1–3 to rozdziały wstępne. W rozdziale 4 przedstawiam teorię Gravesa z jej późniejszymi modyfikacjami, szczególnie zaś jej rozszerzenie przez troje niemieckich ewangelickich autorów (Marion Küstenmacher / Tilmann Haberer / Werner Tiki Küstenmacher) w publikacji *Gott 9.0. Wohin unsere Gesellschaft spirituell wachsen wird*. Rozdział 5 jest centralnym rozdziałem

monografii, zawierającym analizy wybranych tekstów biblijnych i kazań. Wyniki tychże analiz zestawiam i poddaję zbiorczej interpretacji w rozdziale 7. Rozdział 6 jest rozdziałem o tyle wyjątkowym, iż poświęcony jest kazaniu, w którym kaznodzieja świadomie odwołuje się do wspomnianej wyżej publikacji *Gott 9.0*. W rozdziale 8 formułuję liczne perspektywy badawcze z zakresu języka religijnego i komunikacji religijnej, wskazuję jednak również na inne (szersze) zastosowania teorii ECLET. Rozdział ostatni – 9 – zawiera wykaz przywołanych w monografii publikacji drukowanych i stron internetowych. Ponieważ znaczną część tychże publikacji stanowią opracowania z zakresu homiletyki, wykaz może okazać się bardzo przydatny zarówno dla homiletów, którzy zechcieliby sięgnąć po najnowsze lub może mniej znane publikacje z tej dziedziny, jak i dla językoznawców, którzy w przyszłości zechcieliby kontynuować interdyscyplinarne badania nad kazaniem/homilią.

W dalszej części autoreferatu bliżej omówię zawartość merytoryczną i wartość naukową rozdziałów 2–8 mojej monografii.

W rozdziale 2 „*Gottesbilder als Forschungsgegenstand der Wissenschaft(en)*“¹ (s. 21–32) zwracam uwagę na fakt, że koncepty Boga stanowiły i stanowią przedmiot zainteresowania badaczy z różnych dyscyplin naukowych. Dokonując przeglądu literatury przedmiotu koncentruję się wprawdzie na publikacjach teologicznych (w tym homiletycznych), uwzględniam jednak również prace z zakresu psychologii, statystyki, językoznawstwa, literaturoznawstwa, historii sztuki, kulturoznawstwa i historii wyobrażeń. Widoczna staje się przy tym różnorodność (niemieckojęzycznych) terminów, stosowanych alternatywnie do terminów ‚koncept‘ czy ‚obraz‘ Boga: *Gesichter Gottes, Antlitz Gottes, Gottesverständnis, Gottesvorstellungen, Darstellung Gottes*.

W rozdziale 3, zatytułowanym „*Gottesbilder – eine Herausforderung für die Moderne*“² (s. 33–48), ukazuję nieustającą aktualność poszukiwań nowych, adekwatnych, przystępnych etc. (językowych) obrazów Boga. Powołuję się przy tym na prace/badania, które w sposób bezpośredni lub pośredni dotyczą zagadnień istotnych dla teologii duchowości:

- a) na wyniki profesjonalnie przeprowadzonych ankiet, które dokumentują aktualne trendy w zakresie religijności i spirytualności,
- b) na systematycznie obserwowane kierunki rozwoju na (niemieckim) rynku księgarskim (bestsellery, które poruszają tzw. „kwestię Boga“; liczne książki o Jezusie

¹ W tłumaczeniu na język polski tytuł rozdziału brzmi: *Obrazy Boga jako przedmiot badań różnych dyscyplin naukowych*.

² W tłumaczeniu na język polski: *Obrazy Boga – wyzwanie dla współczesności*.

historycznym; publikacje, których autorzy domagają się rewizji tradycyjnych wyobrażeń dotyczących Boga),

- c) na ogłoszone drukiem, specjalistyczne relacje o zmaganiach ludzi wierzących z własnymi, głęboko zakorzenionymi negatywnymi wyobrażeniami o Bogu, które od pewnego momentu zaczynają działać na nich do tego stopnia destruktywnie, że konieczna staje się pomoc psychoanalityka,

Zauważyć przy tym należy, że dla różnych grup docelowych na pierwszy plan wysuwają się różne aspekty wspomnianych wyżej poszukiwań. Stąd – ze względu na cel monografii – podrozdział 3.1 poświęcam sytuacji komunikacyjnej, jaką jest kazanie, eksponując przy tym jej kompleksowość i dynamikę oraz powiązania między jej poszczególnymi składowymi, które mają konkretne implikacje dla przekazu i recepcji (językowych) obrazów Boga. Poszukiwanie, modyfikowanie etc. konceptów Boga przedstawiam tym samym nie tylko jako wyzwanie dla ogólnie rozumianej współczesności ale również – w szczególności – jako wyzwanie dla kaznodziei i dla słuchacza.

W rozdziale 4 „Clare W. Graves und seine ‚Theorie der zyklisch auftauchenden Existenzebenen“³ (s. 49–87) przedstawiam szczegółowo – zarysowane powyżej – podstawy teoretyczne pracy, tzn. pierwotny model teorii opracowany przez Clare W. Gravesa oraz rozwinięcie modelu przez uczniów Gravesa (Dona Becka i Christophera Cowana), a następnie przez troje niemieckich autorów ewangelickich (Marion Küstenmacher / Tilmann Haberer / Werner Tiki Küstenmacher).

W podrozdziałach 4.3.1–4.3.9, w których – za twórcą i kontynuatorami teorii – charakteryzuję zachowania, wartości, poglądy etc. (w tym wyobrażenia na temat Boga/*sacrum*) typowe dla ludzi, znajdujących się na poszczególnych poziomach rozwoju, uwzględniam zarówno wymiar filogenetyczny (rozwój człowieka jako gatunku) jak i wymiar ontogenetyczny (rozwój człowieka jako jednostki).

W podrozdziale 4.4 opisuję bazę materiałową, wykorzystaną w rozdziale 5, oraz założenia metodologiczne, którymi kieruję się, analizując wybrane czytania biblijne i oparte na nich kazania.

W zasadniczej części mojej pracy – w rozdziale 5 „Jüdisch-christliche Gottesbilder auf den Stufen des menschlichen Bewusstseins“⁴ (s. 88–204) – koncentruję się na fakcie, iż w Biblii (jako całości) po wielokroć znajdują się pasáže dokumentujące wyobrażenia o Bogu/Jezusie, typowe dla poszczególnych (wszystkich dziś znanych) poziomów duchowego

³ W tłumaczeniu na język polski: Clare W. Graves i jego teoria cyklicznie pojawiających się poziomów egzystencji/świadomości.

⁴ W tłumaczeniu na język polski: Judeochrześcijańskie obrazy Boga a poziomy świadomości człowieka.

rozwoju człowieka, tj. stopni jego świadomości religijnej. Judeochrześcijańskie wyobrażenia Boga/Jezusa traktuję przy tym jako kulturowo specyficzne realizacje uniwersalnych konceptów *sacrum*, zauważonych przez Clare W. Gravesa i rozwiniętych przez autorów niemieckich (Küstenmacher/Haberer/Küstenmacher). Z dziewięciu poziomów świadomości, wyróżnionych w teorii ECLET, w rozdziale 5 mojej monografii koncentruję się na pierwszych siedmiu – jako tych, które dziś można uznać za w pełni wykształcone. Oprócz cyfrowych oznaczeń poziomów w formie 1.0, 2.0, 3.0, 4.0 etc., wprowadzonych przez autorów opracowania *Gott 9.0. Wohin unsere Gesellschaft spirituell wachsen wird*, posługuję się również oznaczeniami pochodzącymi od uczniów Gravesa, którzy każdemu poziomowi przypisali określony kolor (poziom 1.0 = beżowy, poziom 2.0 = purpurowy, poziom 3.0 = czerwony, poziom 4.0 = niebieski etc.).

Na przykładzie podrozdziału 5.1 „Gottesbild 1.0 (Beige)“ pokażę teraz, w jaki sposób konstruuje typowy podrozdział, poświęcony obrazowi Boga/Jezusa, jaki posiada odbiorca na danym poziomie rozwoju:

Najpierw (podrozdział 5.1.1) zestawiam i komentuję wybrane fragmenty Biblii, w których dany obraz Boga został utrwalony. Następnie (5.1.2) analizuję przykładowe kazanie, które bazuje na jednej z perykop, będących nośnikiem tego właśnie obrazu. Analizę rozpoczynam od podania informacji na temat kaznodziei, czasu powstania kazania, jego słuchaczy (o ile to możliwe) oraz źródła, z jakiego zaczerpnęłam tekst kazania. W podrozdziale 5.1.2.1 przytaczam tekst biblijny, na którym bazuje kazanie (J 6,1–15); w podrozdziale 5.1.2.2 analizuję przytoczone czytanie z zastosowaniem teorii ECLET. W podrozdziale 5.1.2.3 przytaczam pełny tekst kazania (*Die Brotvermehrung der Technik* Karla Rahnera, tradycja katolicka), który w rozdziale 5.1.2.4 analizuję krok po kroku.

Eksponuję przy tym przede wszystkim te wykładniki językowe i sięgam do tych teorii językoznawczych, które pozwalają mi zidentyfikować poszczególne koncepty Boga/Jezusa, ale częstokroć również – korespondujące z nimi – koncepty człowieka, jakimi posługuje się kaznodzieja; niektóre metody stosuję wyłącznie punktowo a nie systematycznie, w zależności od tego, na ile okazują się one skuteczne/wydajne przy eksplikacji obrazu Boga w danym fragmencie Biblii lub/i kazaniu.

- Kluczową rolę odgrywa w mojej pracy **semantyka leksemów, fraz i zdań**, występujących w badanych tekstach. O ile jednostki te zawierają informacje na temat istoty Boga, Jego obecności i działania w świecie, szukam odpowiedzi na pytanie, do jakich wyobrażeń/konceptów – typowych dla którego stopnia świadomości – wypowiedzi te odsyłają. Oczywiście można powiedzieć, że odnośne słowa, frazy i zdania ostatecznie

zawsze odsyłają do Boga, ale za każdym razem czynią to z perspektywy człowieka znajdującego się na określonym stopniu rozwoju, na którym Bóg konceptualizowany jest w taki a nie inny sposób.

- Pojedynczych leksemów, fraz i zdań nie rozpatruję oczywiście oddzielnie tylko w **kontekście całego kazania i leżącej u jego podstaw perykopy**. Poprzedzając analizę kazania szczegółową analizą tekstu biblijnego ukazuję ponadto bezpośrednie związki i zależności (przede wszystkim natury treściowej) między obydwoma tekstami; oznacza to, że traktuję kazanie nie jako jednostkę komunikacyjnie wyizolowaną, lecz osadzoną w – znacznie szerszym – kontekście liturgii bądź nabożeństwa (**wymiar intertekstualny pracy**). Całościowe spojrzenie na badane teksty jest o tyle istotne, że przyporządkowanie zidentyfikowanego obrazu/konceptu Boga/Jezusa do konkretnego stopnia świadomości wymaga często dogłębnej interpretacji. Analizując np. wypowiedzi dotyczące uzdrowicielskiej działalności Jezusa należy rozstrzygnąć, która perspektywa (perspektywa którego stopnia świadomości) została w nich utrwalona lub wyeksponowana: w opisie dokonanym z perspektywy poziomu 1.0 akcentowany będzie bowiem fakt, że uzdrawiający Jezus umożliwia uzdrawianym (dalsze/nowe) życie; z perspektywy poziomu 3.0 najważniejsze będzie zwycięstwo, jakie uzdrawiający Jezus odnosi nad nieczystymi siłami, natomiast z perspektywy poziomu 6.0 na pierwszym planie znajdzie się miłość, z jaką uzdrawiający Jezus zwraca się ku chorym oraz fakt, że w akcie uzdrowienia Jezus przywraca im godność i ponownie włącza ich do wspólnoty, która ich odrzuciła.
- Identyfikując poszczególne obrazy Boga/Jezusa, występujące w analizowanych tekstach, sięgam również do **teorii pól semantycznych**, według której słownictwo danego języka daje się uporządkować w hierarchicznie zorganizowane pola znaczeniowe. Teoria ta pozwala np. na przyporządkowanie wyrażeń
 - *Völker voneinander trennen, (wie der Hirt die Schafe von den Böcken scheidet)* [oddzielać jedne narody/jednych ludzi od drugich]
 - *Spreu vom Weizen trennen* [czyścić omlot; oddzielić pszenicę od plew]
 - *die Vergeltung vollziehen an den Völkern* [dokonać pomsty wśród pogan i karania pośród narodów]

do pola ‚Gericht halten‘ [sprawować sąd]. To z kolei pozwala wyeksplikować obraz Jezusa Sędziego Wszechświata, typowy dla ludzi znajdujących się na 4.0 stopniu rozwoju świadomości.

- Ponadto korzystam z **teorii ramy pojęciowej (*frame und script-Theorie*)**, która pozwala na połączenie informacji przekazywanych przez tekst z wiedzą odbiorcy na temat świata, w tym typowych doświadczeń i sposobów postępowania.

Na przykład takie frazy jak: *die Rüstung Gottes anlegen • sich mit Wahrheit gürten • als Panzer die Gerechtigkeit anziehen • zum Schild des Glaubens greifen • den Helm des Heils und das Schwert des Geistes nehmen • gegen die finstere Welt kämpfen und alle feurigen Geschosse des Bösen auslöschen* (por. Ef 6,10–20) [Obleczcie pełną zbroję Bożą • przepasawszy biodra wasze prawdą i obłóćszy pancerz, którym jest sprawiedliwość • bierzcie wiarę jako tarczę • Weźcie też hełm zbawienia i miecz Ducha • toczyć walkę przeciw rządcom świata tych ciemności • zgasić wszystkie rozżarzone pociski Złego] ewokują ramę ‚bitwa/wojna/walka‘ i skrypt ‚toczyć bitwę/wojnę, prowadzić walkę‘.

Tym samym pojawiają się pytania o wypełnienie poszczególnych pustych miejsc w obrębie skryptu: Kto prowadzi bitwę/wojnę?, Przeciwko komu?, Przy użyciu jakich środków? Kto jest przywódcą? Jak długo bitwa/wojna ma trwać?, Co jest jej powodem i co celem? Niektóre z tych pustych miejsc wypełnia sam tekst biblijny:

Wojna ma zostać wypowiedziana *Zwierzchnościom, Władzom, rządcom świata ciemności, pierwiastkom duchowym zła na wyżynach niebieskich, Złemu*.

Wezwanie do walki skierowane jest (w pierwszym rzędzie) do Efezjan.

Przywódcą w walce z Szatanem jest Bóg/Jezus wojownik, czyli Bóg postrzegany z perspektywy 3.0: informują o tym takie metafory, jak *zbroja Boża* czy *miecz Ducha, którym jest słowo Boże*. Wartości reprezentowane przez Boga przywódcę, w obronie których walka ma się toczyć, są natomiast wartościami typowymi dla poziomu 4.0: *prawda, sprawiedliwość, wiara, zbawienie*.

- Korzystam także z **wyników badań nad metaforą, w tym nawiązuję do kognitywnej teorii metafory**. Analizuję przy tym nie tylko metaforyczne określenia Boga czy Jezusa ale również metaforyczne określenia człowieka, z których wyprowadzić można konkretny obraz Boga. Przykład: *Mitspieler Gottes* [współgracze Boga, współgrający z Bogiem] jest wprawdzie metaforą na określenie człowieka, implikuje jednak partnerski obraz Boga, który potwierdzają/uzupełniają określenia użyte przez kaznodzieję: *Er lässt und die Freiheit [...] unser Spiel zu machen* [On daje nam wolność/swobodę gry], *hat den Menschen niemals ausgespielt* [zachowuje się fair w stosunku do człowieka, dopuszcza go do „rozgrywki“; nie wykorzystuje jednego człowieka przeciwko drugiemu].
- W analizie wykorzystuję także **teorię aktów mowy**, szczególnie tam, gdzie zidentyfikowanie konkretnego aktu mowy pozwala mi na przyporządkowanie danego

zachowania Boga czy Jezusa do zespołu wyobrażeń typowych dla danego poziomu rozwoju człowieka. Czyli np. ostre słowa (Mt 23,1–39) skierowane przez Jezusa pod adresem faryzeuszy (illokucja ekspresywna wg Searla) są przejawem wojowniczej postawy Jezusa, odpowiadającej wyobrażeniom typowym dla poziomu 3.0. Z kolei wyobrażenie o władzy Jezusa nad żywiołami, opisane w Mk 4,39, kiedy to Jezus formułuje rozkaz pod adresem wichru i jeziora (illokucja dyrektywna wg Searla) i żywioły są mu rzeczywiście posłuszne (perlokucja), sytuuje się na poziomie 2.0 na skali Gravesa, czyli na poziomie magiczno-mitycznym.

- W analizie stwierdzam nie tylko samo występowanie obrazów Boga/Jezusa w danym kazaniu, ale również **częstość, z jaką się pojawiają i intensywność, z jaką się zmieniają**. Dlatego też analizy poszczególnych kazań mają zasadniczo charakter **linearny**, sprzyjający uchwyceniu kolejności i rozmieszczenia badanych elementów w każdym tekście. Tym samym możliwe jest prześledzenie, w jaki sposób kaznodzieje nawiązują do już wcześniej poruszonych aspektów danego obrazu Boga i z jakich semantycznych składowych budują obraz/obrazy Boga na przestrzeni całego kazania. W gruncie rzeczy moja książka jest pracą bazującą na lingwistycznym zjawisku izotopii, rozumianej jako szereg podobieństw i zbieżności leksykalno-semantycznych obecnych w danym tekście, składających się na poszczególne obrazy Boga. Tak więc możemy mówić o izotopii ‚Bóg 1.0‘, izotopii ‚Bóg 2.0‘, izotopii ‚Bóg 3.0‘ itd. Bardziej niż czysto leksykalna interesuje mnie przy tym z natury rzeczy semantyczna ekwiwalencja czy zbieżność poszczególnych członów łańcucha izotopowego, czyli np. określeń Boga/Jezusa – cech Boga/Jezusa – zachowań i reakcji Boga/Jezusa – działań podejmowanych przez Boga/Jezusa – wartości preferowanych przez Boga/Jezusa w danej sytuacji itd., typowych dla wyobrażeń ludzi znajdujących się na określonym poziomie rozwoju: 1.0, 2.0 itd., a tym samym zawierających określone wspólne cechy semantyczne, np. potęgę, wojowniczość, bunt, miłość.

W kolejnych podrozdziałach (pomijam w tym miejscu podrozdział 5.1.2, o którym była już mowa powyżej) poddaję analizie następujące teksty:

- w podrozdziale 5.2.2 (Gottesbild 2.0) tekst kazania dla dzieci *Mit Jesus in einem Bot*, przygotowanego przez Katharinę Högner w oparciu o Mk 4,35–41 na 12 niedzielę zwykłą (tradycja katolicka);
- w podrozdziale 5.3.2 (Gottesbild 3.0) tekst kazania *Sprengung der Familienbande*, wygłoszonego przez Manfreda Josuttisa w oparciu o Mt 10.34–39 (tradycja ewangelicka);

- w podrozdziale 5.4.2 (Gottesbild 4.0) tekst kazania tematycznego, wygłoszonego przez Haraldą Sassiką w niedzielę Chrystusa Króla, rok B (2012, tradycja katolicka);
- w podrozdziale 5.5.2 (Gottesbild 5.0) tekst kazania wygłoszonego przez Björna Heymera w 20 niedzielę po Święcie Trójcy Świętej w oparciu o Mk 2,23–28 (tradycja ewangelicka);
- w podrozdziale 5.6.2 (Gottesbild 6.0) tekst kazania autorstwa Rolfa Zerfaßa *Grenzüberschreitung*, przygotowanego w oparciu o Mk 9,38–41 (tradycja katolicka);
- w podrozdziale 5.7.2 (Gottesbild 7.0) tekst kazania noworocznego, przygotowanego przez Manfreda Günthera w oparciu o 2 Kor 12,9 (tradycja ewangelicka).

Dokonany przez mnie wybór, który z założenia miał się charakteryzować możliwą różnorodnością, obejmuje zatem cztery kazania katolickie i trzy ewangelickie. Najstarszy z tekstów pochodzi z 1956 r., dwa (jeden katolicki i jeden ewangelicki) z lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku, dwa (jeden katolicki i jeden ewangelicki) z pierwszych lat dwudziestego pierwszego wieku oraz dwa (jeden katolicki i jeden ewangelicki) z 2012 r. O czterech tekstach (dwóch katolickich i dwóch ewangelickich) możemy z całą pewnością powiedzieć, że są to teksty kazań faktycznie wygłoszonych, w przypadku trzech pozostałych źródła nie podają jednoznacznej informacji na ten temat.

Podczas analizy najbardziej interesowała mnie odpowiedź na pytanie, do odbiorcy/odbiorców o jakim stopniu/stopniach świadomości skierowane jest konkretne kazanie, wygłoszone w oparciu o taką a nie inną perykopę. Inaczej mówiąc: jeśli wyjściowy tekst biblijny zawiera obraz Boga odpowiadający np. poziomowi czwartemu, to czy kazanie rozwija i pogłębia wyłącznie ten – niejako zadany przez perykopę – obraz Boga, czy też formułowane jest w taki sposób, że ma szansę zainteresować również słuchaczy reprezentujących inne poziomy świadomości religijnej. Stąd też wyniki analizy danej perykopy biblijnej i oparte go na niej kazania zestawiam zawsze w postaci schematu, który pozwala czytelnikowi na szybką orientację co do zidentyfikowanych w tych tekstach (językowych) obrazów Boga/Jezusa. Porównując schematy ilustrujące wyniki pojedynczych analiz można ponadto szybko dostrzec różnice co do częstotliwości i rodzaju przywoływanych w odnośnych tekstach conceptów Boga/Jezusa. Por. np. ilustracje 15, 17 i 18 ze s. 132–133, s. 172 i s. 189 monografii:

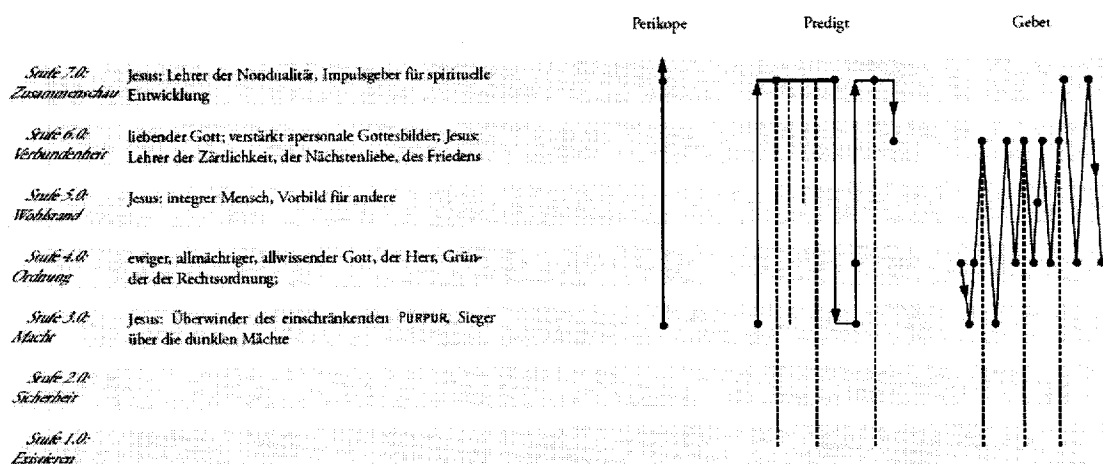

Abb. 15: Chronologische Darstellung der Gottes-/Jesusbilder im Predigttext (Mt 10,34–39), in der analysierten Predigt (M. JOWETSI) und im anschließenden Gebet

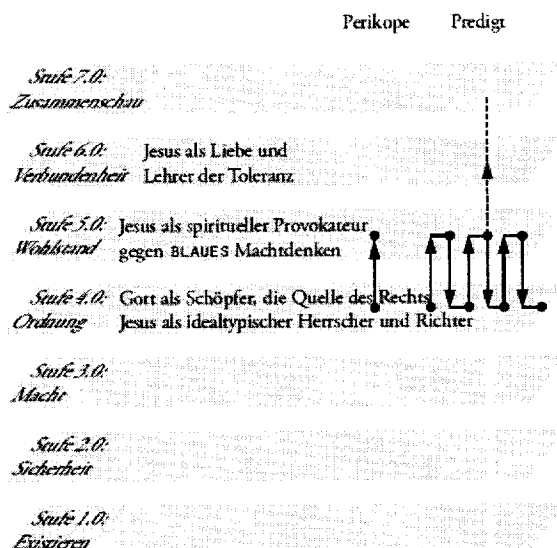

Abb. 17: Chronologische Darstellung der Gottes-/Jesusbilder im Predigttext (Mk 2,23–28) und in der analysierten Predigt (B. HEYMER)

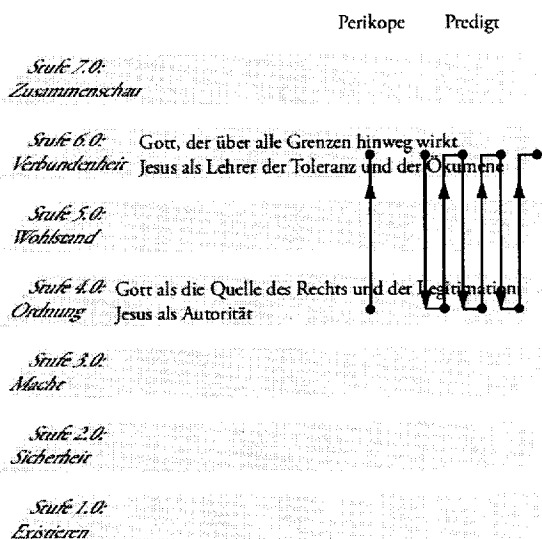

Abb. 18: Chronologische Darstellung der Gottes-/Jesusbilder im Predigttext (Mk 9,38–41) und in der analysierten Predigt (R. ZERFASS)

W rozdziale 6, zatytułowanym „Rückblick und Ausblick: Eine Predigt mit ‚Gott 9.0‘“⁵ (s. 205–214) przytaczam i komentuję kazanie „Gott 9.0”. *Tiki Küstenmachers Buch und seine Gottesbilder*“, przygotowane przez Marvinę Lange w oparciu o Gen 12,1–4a. Kazanie to pokazuje, w jaki sposób treści zawarte w książce *Gott 9.0. Wohin unsere Gesellschaft spirituell wachsen wird* kaznodzieja przekłada na swoje życie i na swoją pracę duszpasterską. Odwołując się do opisu poszczególnych poziomów świadomości, zawartego w publikacji autorów Küstenmacher/Haberer/Küstenmacher, kaznodzieja interpretuje i rozwija tekst biblijny oraz zachęca słuchaczy do pogłębionej refleksji nad własnymi obrazami Boga. Kaznodzieja, który daje się poznać jako sympatyk poziomowi 6.0, często stosuje środki typowe

⁵ W tłumaczeniu na język polski: Synteza i perspektywa – kazanie z wykorzystaniem książki „Gott 9.0”.

dla poziomu świadomości 5.0 i zakłada, że przynajmniej część jego słuchaczy znajduje się na tym właśnie poziomie.

W rozdziale 7 „*Auswertung der Analysen*“⁶ (s. 215–224) podsumowuję wyniki przeprowadzonych analiz, akcentując przy tym ich aplikatywność dla praktyki kaznodziejskiej. Wskazuję m.in. na fakt, że występujące w kazaniu obrazy Boga mogą znacznie ułatwić, ale mogą też wręcz uniemożliwić słuchaczowi dostęp do tekstu jako całości, w zależności od tego, czy są mu bliskie, czy obce (ponieważ np. pochodzą z poziomu niższego, od którego słuchacz się aktualnie dystansuje). Przykładowo kazanie Rahnera (*Die Brotvermehrung der Technik*) intensywnie operuje obrazem Jezusa 1.0 (Jezus – rozmnożyciel chleba), ale w całości prowadzi słuchaczy daleko poza mityczne wyobrażenia o Bogu. Jezus odwołuje się do potrzeb typowych dla poziomu 1.0, nie po to, aby zyskać poklask jako cudotwórca lub władca, lecz po to, aby stworzyć przesłanki dla duchowego rozwoju człowieka i rozwój ten zainspirować. Ponieważ kaznodzieja pokazuje pewne zbieżności między biblijnym rozmnożeniem chleba a postępem i dobrobytem, które ma miejsce dziś, jest on w stanie wzbudzić zainteresowanie słuchaczy z poziomu 5.0, którzy zdają się być jego głównymi adresatami. To oni właśnie znaleźli się w krytycznym punkcie, w którym tracą/stracili wiarę w mitycznego Boga i mogą/muszą próbować zdefiniować swoją wiarę na nowo. Rozwijając wątek „głodu Boga“ odczuwanego przez człowieka, kaznodzieja próbuje zachęcić słuchaczy do poszukiwania Boga, „który jest w ukryciu“, Jezusa, który nie chciał zostać obwołany królem, opuścił tłum i „usunął się znów na górę“. Słuchacze żywiący silnie mityczne wyobrażenia o Bogu (poziomy 1.0–4.0), którzy czują się z nimi dobrze i bezpiecznie, tzn. nie dojrżeli jeszcze do zmiany poziomu na wyższy, będą tego kazania najprawdopodobniej słuchać bardzo selektywnie, tzn. usłyszą głównie to, co jest spójne z ich mitycznymi wyobrażeniami. Prawdopodobnie nie dopuszczą oni do siebie nawet myśli, że zarówno tekst biblijny jak i kazanie opowiadają się w istocie przeciwko obrazowi Jezusa jako maga-cudotwórcy, potężnego przywódcy, typowego (świeckiego) króla. Utwierdzeni w swoich poczynaniach i poszukiwaniach zostaną natomiast ci słuchacze, którzy w swoim rozwoju podążają właśnie ku poziomom wyższym.

Niewielka liczba uwzględnionych w analizie tekstów nie uprawnia – rzecz jasna – do wyciągnięcia wniosków natury ogólnej (monografia jest – jak już wspomniałam – studium o charakterze pilotażowym). Niemniej jednak monografia pokazuje, że teoria Gravesa w połączeniu z kompilacją metod lingwistycznych stanowi bardzo cenny instrument w badaniach nad kazaniem jako wydarzeniem komunikacyjnym; nad kazaniem, które jawi się *de facto* jako

⁶ W tłumaczeniu na język polski: Ewaluacja przeprowadzonych analiz.